

RÁKOSI MÁTYÁS ELLENI ELJÁRÁS - RÁKOSI-PER

Rákosi Mátyás neve minden magyar számára ismerősen cseng, hiszen 20. századi történelmünk meghatározó alakja - negatív politika személyisége -, aki a század első harmadában még csak „másodhegedűs” szerepet betöltő kommunista forradalmár volt.

Rákosi Mátyás volt népbiztos ellen - a Kommün során viselt szerepe kapcsán - a Budapesti Királyi Büntető Törvényszéken lefolytatott büntető eljárás iratai 5736/1919. főljajstromszámon található. Az úgynevezett Rákosi-per azért 1919-es főljajstromszámon került nyilvántartásba, mert az ellene lefolytatott nyomozás már közvetlenül a Tanácsköztársaság bukását követően megkezdődött. (Rákosi a kommün bukását követően a felelősségre vonás elől külföldre szökött, ezért a népbiztosok perében nem szerepelt, noha 1919. augusztus 11-én vele szemben is vádat emeltek.) Az 5736/1919. számú ügyhöz szerelték a következő másfél évtized során keletkezett rendőrségi, ügyészségi, bírósági és büntetés-végrehajtási dokumentumokat.

Hangsúlyozni kell, hogy nem az 1919-ben indított büntető eljárás volt az első, amelyet Rákosi Mátyás ellen lefolytattak, illetve lezártak. Az ismertetés tárgyát képező per csak 1935-ben nyert befejezést, azután, hogy ettől függetlenül 1925-1926 folyamán lezajlott egy másik, 8771/1925. főljajstromszámon indított büntetőper. (Rákosit 1925-ben sikerült elfogni, majd az imént említett rendes bírósági eljárás keretében - 53 társával - állami és társadalmi rend felforgatására irányuló tevékenység, lázadás miatt elítélni.)

Rákosi (eredeti nevén: Rosenfeld) Mátyás 1892-ben született a mai Szerbia területén fekvő Ada községben, és 1971-ben hunyt el Gorkijban (ma Nyizsnij Novgorod, Oroszország). Elemi iskolát Sopronban, a középiskolát Szegeden fejezte be 1910-ben. A budapesti Keleti Kereskedelmi Akadémián (1912), majd Hamburgban és Londonban folytatta tanulmányait (1914). 1910-től a Magyarországi Szociáldemokrata Párt tagja és a Galilei Kör titkára. Az orosz fronton esett fogságba 1915-ben és 1918-ig távol-keleti hadifogolytáborokban (Csita, Dauria) raboskodott. Hazatérését követően belépett a Kommunisták Magyarországi Pártjába. A Tanácsköztársaság idején 1919. március 21-től a kereskedelemügyi népbiztos helyettese, 1919. április 3-tól a szociális termelés népbiztosa. 1919. június 24-től már nem tagja a Forradalmi Kormányzótanácsnak, a Vörös Őrség parancsnoka az utolsó napokban, augusztus 1-ig. Az osztrák határon át külföldre szökött, ahonnan kitoloncolását követően, 1920-ban a Szovjetunióban került és a Kommunista Internacionálé tisztviselője, majd a végrehajtó bizottság titkára lett. 1924-ben illegálisan tért vissza Magyarországra, ahol a kommunista mozgalom szervezésébe fogott. 1925. szeptember 22-én tartóztatták el az ellene június 6-án kibocsátott nyomozólevél alapján.

A statáriális eljárásból kikerülve (kommunista cselekményekre statárium volt érvényben), 1925. november 16-án rendes bírósági eljárás indult ellene, amelyet illegális kommunista

tevékenysége miatt indítottak és folytattak le. A Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék 1926. augusztus 4-én 8 és fél évi fegyházbüntetésre ítélte állami és társadalmi rend felforgatása iránti tevékenysége és lázadás miatt. A Kommün alatti tevékenységét ekkor még nem vizsgálták.

Miután kiszabott fegyházbüntetést egy nap híján kitöltötte, - Vácon raboskodott, majd 1930-ban átszállították a szegedi Csillagbörtönbe - 1934. április 24-én ismét előzetes letartóztatását rendelték el, majd vádat emeltek ellene, ezúttal az 1919-ben elkövetett cselekményei alapján. A második Rákosi-perben, 1934-1935 folyamán tehát már a Kommün alatt tanúsított viselkedését, szerepét vizsgálták.

A per tárgyalása 1935. január 21. és február 2. között zajlott. Az 1935. február 8-án, első fokon hozott ítéletben Rákosit életfogytig tartó fegyházbüntetéssel, mellékbüntetésként tíz évi hivatalvesztéssel és politikai jogai felfüggesztésével sújtották. Bűnösnek találták, mint a Forradalmi Kormányzótanács többi tagjának tettestársát felségsértésben, folytatólagosan elkövetett lázadásban, 27 rendbeli gyilkosságban tettestársként és 17 rendbeli gyilkosságban felbujtóként, valamint tettestársként folytatólagosan elkövetett pénzhamisítás büntette miatt.

A vádlott nem ismerte be a terhére rótt cselekmények elkövetését, illetve felelősségét. A kormányzótanácsi jegyzőkönyvek alapján vádolták, de Rákosi nem emlékezett jelenlétére - Garbai vallomása szerint sok esetben utólag, emlékezetből jegyezték le azokat, a népbiztosok pedig nem voltak folyamatosan jelen - vagyis tagadta, hogy részt vett volna a konkrét döntésekben, bár az elvekkel (pl. a proletár hadsereg felállítása, statárium) egyetértett. A Szamuely Tibor által kivégeztetett emberekről sem tudott. Valójában április közepétől kisebb megszakításokkal július elejéig a fronton volt. A II. hadosztály politikai megbízottjaként megjárta az északi és a déli fronton is.

A Budapesti Királyi Ítéletábla 1935. július 1-jén helybenhagyta az elsőfokú ítéletet, és csupán a pénzhamisítás vádja alól - anyagi semmisségi okból, elévülés folytán - mentette fel Rákosit. A vádlott, a védők és az ügyész által benyújtott semmisségi panaszok visszavonása után a Kúriának való továbbítást mellőzték, és így 1935. július 11-én jogerőssé vált az elsőbírói ítélet, valamint a másodbírói döntés a pénzhamisítás büntette alóli felmentés tárgyában.

1936. június 25-én a Budapesti Kir. Büntetőtörvényszék összbüntetésbe foglalta az 1926-os első és az 1935-ös második ítéletét, helyt adva a védők kérelmének és megsemmisítve a korábbi elutasító végzést, valamint ítéletet, így életfogytig tartó fegyházbüntetést szabott ki.

Az Igazságügyi Minisztérium engedélyével 1940. október 30-án feltételesen szabadlábra bocsátották. Egy hónapot engedélyeztek számára oroszországi rokonai meglátogatására. Rákosi november 2-án elhagyta az országot és 1945-ig nem tért vissza.

Az 5736/1919. főljstromszám alatt nyilvántartott Rákosi-per Budapest Főváros Levéltára a MSZMP KB Párttörténeti Intézetétől kapta vissza 1989-ben. Az iratokon többnyire a Magyar Munkásmozgalmi Intézet (a Párttörténeti Intézet Archivuma jogelődje) állománybélyegzője szerepel, ugyanis az 1950-es években az Intézet valószínűleg közvetlenül az iratképzőtől, a Büntetőtörvényszék jogutódának (Budapesti Megyei Bíróság, ill. Fővárosi Bíróság) irattárából gyűjthette be a peranyagot.

A Budapesti 1. sz. Állami Levéltár az 1950-es évektől ugyan szintén vett át bírósági iratokat, de az ominózus büntetőtörvényszéki peranyag részben vagy egészben történő átvétele a nyilvántartásokból nem igazolható. Noha több helyen a Budapesti 1. sz. Állami Levéltár állománybélyegzőjével is találkozunk, de ezek csak ügyészégi provenienciájú iratokon jelennek meg: 1955. január 4-én a levéltár Rákosi „elvtárs” részére nagy mennyiségű iratot adott át a Budapesti Királyi Ügyészség iratanyagából, amelyek a fenti jelzet alatt feltehetőleg megtalálhatók.

A peranyag jelenlegi rendjét az Intézetben alakították ki. Rendezési tervét nem ismerjük. Az biztos, hogy a korabeli tiltakozó leveleket és táviratokat 1964-ben leválasztották a peranyagról és áttették Rákosi Mátyás személyi gyűjteményébe.

Az iratok, feltehetően állományvédelmi szempontokat is figyelembe véve, illetve érvényesítve kemény barna és szürke fedeles kötést kaptak, amelyeket 11 részre tagoltak (11 kötet/füzet). A római számmal jelölt irategyüttes terjedelme összesen 890 lap. A lapok arab számozása a jobb felső sarokban található, de nem egyenlő az oldalszámozással, ugyanis a két oldalas dokumentumok csak egy lapszámot kaptak.

A rendezés során néhány korábbi dokumentumot is ide soroltak az 1920-as évekből, amelyek érintik a második (1935-ös) per tárgyát, valamint az első, 1925-ös peranyag részeit. Ezek a nyomozati szakaszban (rendőrségi, vagy ügyészégi) keletkezett anyagok és a népbiztosok által elkövetett cselekményeket részletezik, kisebb részben más eljárások részei (bírósági iratok), amelyeket az I. és II. számú kötetben találunk. A III. kötet már a per ügyészégi előkészítésének iratait, fogházjelentéseket és védők beadványait tartalmazza. A tárgyalási jegyzőkönyvek a IV.-IX. kötetbe kerültek. A jegyzőkönyvek több helyen hiányosak és utalásokat tartalmaznak.

Utalnak a Vámbéry által közreadott „A Rákosi -per” című könyvre, és nem jegyzik le a védő beadványát, illetve az ügyész felszólalását, bíróság határozatát. Dr. Márki-Zay Lajos jegyzőkönyvvezető sorszámozása nem folyamatos, áthúzások és utalások tarkítják, a szöveg viszont értelmesnek, folyamatosnak tűnik. Az 5. nap sztenogramjai, gyorsírói jegyzetei - tanúkihallgatások - részben elvesztek, de az utalás szerint pótolható az Magyar Országos Tudósító 1935. január 25-i számából. Ugyanez vonatkozik a 8., 9. 10. tárgyalási napokra is. A 11. nap védőbeszédei és Rákosi válasza esetében szintén a már megjelent „A Rákosi-per” című kiadványra hivatkoztak.

A X. kötet tartalmazza az elsőfokú ítéletet két példányban. A határozatot 1935. február 8-án Dr. Szemák Jenő által vezetett tanács hozta, Dorosy Dezső és Kovács Miklós részvételével. A XI. kötet lényegileg a fellebviteli eljárás, az összbüntetésbe foglalás, valamint a feltételes szabadon bocsájtás dokumentumait tartalmazza. Itt található a védőbeszéd is, amely töredékes, félbetépett lapokból áll, részben helyreállítva.

Fehér Csaba

IRODALOM

- DOMOKOS József: Emlékezik egy kommunista védőügyvéd. Gondolat. Bp. 1979.
- NEMES János: Rákosi Mátyás születésnapja. Láng Kiadó, Bp. 1988.
- RÁKOSI Mátyás: Visszaemlékezések: 1892-1925. I-II. kötet. Szerk. Feitl István, Gellériné Lázár Márta, Sipos Levente. Sajtó alá rend. és a jegyzeteket kész. Baráth Magdolna. Napvilág Kiadó, Bp., 2002.
- A Rákosi-per. Szerk.: Györffy Sándor. Szikra, Bp. 1950.
- A Rákosi-per. Vád-Védelem-Ítélet. Felelős kiadó: Vámbéry Ruzstem. Vietorisz Géza - Viktória Nyomda, Bp. 1935.
- RÉV Erika: A népbiztosok pere. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1969.
- A szocialista forradalomért: A magyar forradalmi munkásmozgalom kiemelkedő harcosai. Szerk. Bakó Ágnes. Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1975.
- VAS Zoltán: Viszontagságos életem. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1980.